

Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskond

Mai-Liis Maasar

Vasalemma mõisa ait-kuivati

Ajalooline ülevaade, tehniline seisund ja ettepanekud restaureerimiseks

**Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö**

Tallinn 2007

SISUKORD

Sissejuhatus	lk. 3
Aitadest üldiselt	lk. 4
Ajaloost	lk. 5
Vasalemma ait-kuivati üldine iseloomustus ja kontekst	lk. 5
Mälestise lühikirjeldus	lk. 7
Hoone funktsioon ja väärtused	lk. 8
Hetkeolukorra üldiseloomustus ja hinnang	lk. 9
Kinnismälestise elementide seisukord	lk.10
Välimate elementide seisukord	lk. 10
Sisemiste elementide seisukord	lk. 14
Ettepanekud olukorra parandamiseks, konserveerimiseks ja restaureerimiseks	lk. 15
Kokkuvõte	lk. 18
Kasutatud kirjanduse nimestik	lk. 19
Allikad internetist	lk. 19

SISSEJUHATUS

Käesolevas töös soovin tegeleda enese jaoks armsa teemaga: soovin käsitleda ühe vana, muinsuskaitse all oleva ait-kuivati praegust seisukorda, hinnata üksikute hoone elementide olukorda ning teha ettepanekuid tulevaste tööde läbiviimiseks.

Vasalemma mõisa kõrvalhoonena ehitatud ait-kuivati on minu valduses alates aastast 2001. Mäletan selgelt veel päeva, mil esmakordselt sinna sattusin – see oli 13. oktoober 2001 aastal. Tundsin, justkui tõmbaks see paik ning eriti just hoone mind enese poole. Teadsin, et inimene, kes hoonet müüs, soovis sinna esialgu saekaatrit rajada. Ilmselt luhtus ta plaan, kui ta teada sai, et hoone on muinsuskaitse all. Tookord ei olnud ka mina veel otseselt muinsuskaitsega kokku puutunud ning ma ei osanud aimata, mida see hoone minult tegelikult ootab ja loodab. Küll aga teadsin juba siis, et soovin « kuulata » hoone sõna ja mitte muuta teda uueks vanaks hooneks.. Kuidas seda täpsemini teostada, mul loomulikult arusaam puudus. Õnnetuseks sattusin järgnevatel aastatel mitmete äärmiselt vastutustundetute ehitajate peale, kes minu soovide täitumisele oma tegevusega pigem kõikaid kodaratesse loopisid. Osalt seetõttu ning kindlasti ka paljuski mu enese teadmatusel ning oskamatusel tõttu ehitajaid kontrollida ja juhendada, juhtusid mitmed vead, mille parandamiseks nüüd taas jõudu, energiat ning raha kulub. Ka järelvalve (paljuski vaid teoreetiline) olemasolu ei aidanud apsakaid vältida...

Kursusel omandatud uued teadmised aitavad mul olukorda kainelt analüüsida ning seada enesele konkreetseid ja selged sihid edasi tegutsemiseks. Ka praeguses töös soovin eelkõige määratleda olulisimad tööd, mis vajavad esmajärjekorras tegemist, et hoonet lagunemise eest kaitsta. Loetlen üles ka edaspidi olulised tööd, kuid selge on see, et nende teostamise võimalikkus sõltub suuresti ka rahalistest võimalustest.

Olen viimaste aastate jooksul märganud, et piisab ka vähesest, et saavutada olulisi muudatusi hoone tervisliku seisukorra parandamisel. Tihti ei nõua need ka väga suuri rahalisi väljaminekuid, eeldusel, et muinsuskaitse loal on võimalik neid töid oma jõududega teostada. Kui see võimalus puudub, tasub pigem kasutada järeleproovitud spetsialistide abi ning teha töid nõ. samm korraga. See hoiab kindlasti ära suuremad eksimused, kuigi ka nii on võimalik pimesi usaldades « ämbrisse astuda » (olen seda omal nahal näiteks kimmkatuse osas tunda saanud).

Käesolevas töös kirjeldan esialgu hoonet üldiselt, teen lühitutvustuse aitadest, millele järgneb käesoleva töö objektiks oleva keskkonna ajalooline ülevaade. Seejärel lähen juba konkreetsete hoone elementide tehnilise olukorra hindamise juurde. Järgnevad näited olukorra parandamiseks ning teen konkreetseid ettepanekuid, kuidas erinevaid elemente konserveerida ning osaliselt ka restaureerida.

Usun, et hoone tulevikule mõeldes on antud tööst palju kasu. Restaureerimiskoolituse läbimine oli mu jaoks äärmiselt olulise tähtsusega, kuna õppisin märkama nüansse ning detaile, mida varem isegi järelvalve ning ammugi veel ehituse teostajad mulle selgitada ei taibanud. Kasutan koolituse käigus omandatud tarkusi kindlasti ka siinses töös.

AITADEST ÜLDISELT

Vanimaid teateid aidalaadsetest hoiuruumidest on teada juba 10 – 11. sajandist. „Ait on põline laohoone, mille algvorm on sammaslava, kus hoiti jahisaaki. 19. sajandiks oli igas talus vähemalt kaks aita: viljaait, kus enamasti hoiti ka muud söögikraami ja riideait, mida suviti kasutati ka tüdrukute magamistoana, saartel oli lisaks kalaait. Ühe katuse alla ehitatud aitade vahel oli enamasti vahelik, kus hoiti põllutööriistu jms.“¹ Aidad olid talu kõrvalhooned, mis olid vajalikud toiduainete, riiete, tööriistade, vilja ja muude tagavarade hoidmiseks. Ait oli ehitatud, mille välimusele pöörati suurt tähelepanu. Ait ehitati tugev ja kaunis, eriti pöörati tähelepanu ustele, mis pidid olema vastupidavad ja kaunistustega. Ait paiknes taluõues kohas, mis oli elamust hästi näha. Varasemal ajal olid aidad väikesed üheruumilised hooned, mis ehitati omaette ja kus hoiti enamasti toiduaineid. 19. sajandi II. poolel levis komme ehitada kaks aita ühe katuse alla – neid nimetati mitmekabrilisteks aitadeks. Väiketaludes oli enamasti üks ait, vilja ja toiduainete jaoks. Aida ehitamisel pandi nurkade alla suured maakivid, mis tõstsid hoone maapinnast kõrgemale. Pidevalt liikuv õhk hoidis ruumi kuivana. Vilja- ja riideait ehitati palkidest. Aida põrand tehti lõhandikest või kisklaudadest. Maapinnast kõrgemale ehitatud, kividele toetuv ait oli esimene hoone, mis sai laudpõranda. Liha- ja kalaait ehitati maa peale ja neil oli muld- või kivist põrand, ka seinad võidi teha kivist. Selline ait püsis jahe ka suvisel kuumal ajal.²

Väga põnevat materjali leidsin 1929 aastal toimunud põllumajandusloenduse tulemuste kohta, mille tagajärjel tehti kokkuvõtte kuivatite ja aitade olemasolu kohta Eestis. Andmeid kokkuvõtvas tabelist võib lugeda, et tookord oli Eestis kokku 133 357 talu, millede juurde kuulus kokku 103 675 aita. Kuivateid oli 5 115 tk, ning kuivati kohta talusid 26.³ Arvud näitavad, et pea iga taluhoone juurde kuulus ait. Toonaste arvudega võrreldes on praegu kaitse all olevaid aitasid käputäis. Praegu on kultuurimälestiste riiklikus registris Harju maakonnas mälestisena riikliku kaitse alla kuuluvate aitade ning ait-kuivatite nimistus registreeritud vaid 5 ait-kuivatit. Seevastu otsingusõna „ait“ sisestades, saab otsingu tulemusena 81 kirjet. Üldse on Harjumaal kokku 1250 arhitektuurimälestist. Väikese uuringu tulemusena (täpsemalt riiklikus registris olevaid objekte läbi vaadates)⁴ selgub, et aitadena on kultuuriväärtuste nimistus tegelikkuses vaid 35 objekti, neist 33 kiviaita ja sellele arvule lisandub veel 7 ait-kuivati nime kandvat mälestist. Mind hämmastas, et tegelikkuses on mälestiste nimekirjas olevate aitade arv palju väiksem, kui nimekiri seda algul aimata lubab. Otsingutulemusena võib leida palju teisi objekte, millel ei ole aidaga mingit pistmist.

Järgnevas peatükis tuleb juttu Vasalemma mõisa ait-kuivatist, mis on ehitatud aastal 1849, olles üks vanimaid mõisaansambli hooned üldse. Uus mõisahoone ehitati Vasalemma näiteks alles 1893 aastal.

¹ ENE 1, Kirjastus Valgus, 1985, lk. 96.

² Vrd. http://miksike.ee/docs/lisakogud/karilatsi/ehitised_ait_i.htm ning L. Välja loeng “Puu ja traditsioon” 19.01.2007 Täiendkoolituskursusel

³ vrd. www.eria.ee/public/files/Teraviljakuivatite_valik_3.pdf

⁴ vaata: <http://register.muinas.ee>

AJALOOST

Vasalemma küla mainiti esmakordselt juba 1241 a. (Wosilk). Ka hiljem erines külanimi praegusest kohanimest. Sagedamini esinesid Wasemule (14. – 15. saj.), Wasmari (16. saj.), Wassameggi (18. saj.) erinevad variandid. Wassalem seisis trükikirjas esmakordselt 1782 a. ja juurdus alates 1840 aastast.

17. sajandi esimesel veerandil tehti lõpp küla killustamisele mitme omaniku vahel ja pidevale valdaja vahetusele. 1637 a. läks kogu küla, mis selleks ajaks oli kasvanud 15 talule, paariks sajandiks vastmoodustatud Padise rüütlimõisale. Esimeseks omanikuks oli Thomas Ramm (1529? – 1631). Padise abimõisaks muudeti Vasalemma 1716 a.⁵

Kui mõis läks 1886 a. Baggohufwudti`de perekonnale, püstitati uus härrastemaja ning mitmed abihooned. See oli seotud uue omaniku rahalise rikkusega, mis lubas suurejoonelisemat ehitustegevust. Peale laiaulatusliku ehitustegevuse on märkimisväärne, et ka mõisa iseseisev ja omanäoline majanduselu kujundati just selle perekonna valitsusajal. Uue peahoone valmimise aastal (1893) oli mõisal oma viinavabrik, vesiveski, meierei, kõrts. Peale tavaliste kari- ja koduloomade peeti hulganisti küülikuid (ekspordiks) ja kasvatati mitmeid erinevaid linnuliike. See oli tol ajal suurim linnukasvandus Eestis. Igal aastal müüdi 1500 lindu ja 25000 linnumuna. Kasvatati näiteks kalkuneid, faasaneid, pärllkanu, kanaari- ning paabulinde.⁶ Mõisa maal asus ka kuulus paekivimurd, mille mõisnik oli välja rentinud. Ehitusdetalle veeti Tallinna, Peterburgi, Riiga ja mujalegi. Ümbruskonna rahvale tehti peamiselt riste, hauasambaid ja trepiastmeid, mõisnikele kirjutuslauagarnituure, pesukausilaudu, lillevaase jms.⁷

Stiililt võib Vasalemma härrastemaja arvata neogooti ehituste hulka (historitsistlik ehitussuund). Vana ait, millest käesolevas töös juttu, on oma välisilmelt üsna traditsiooniline majandushoone, tavakohaste silluste ja lihtsa räästaaluse paekarniisiga.

VASALEMMA AIT-KUIVATI ÜLDINE ISELOOMUSTUS ja KONTEKST

Vasalemma mõisa rajasid Padise mõisnikud von Rammid pärast Põhjasõda. Esiti kõrvalmõisa staatuses Vasalemma iseseisvus 1825. Esimeseks Baggehufwudtide soost mõisnikuks oli Saku mõisa pärihärra ja sealse õllevabriku asutaja Valerio (1843 – 1923), kes oli abielus jõukast perekonnast päris Josephine Ungern-Sternbergiga. Uute omanike käes hakkas majanduselu jõudsalt arenema ning puidust häärberi ja kõrvalhoonetete asemele ehitati uued kivist majandushooned ja uus peahoone.⁸

⁵ “Vasalemma mõisa ajalooline õiend”, Vabariiklik Restaureerimisvalitsus, Tallinn 1978 a., lk. 5f.

⁶ Vrd. samas, lk. 7ff.

⁷ Vrd. samas, lk. 10.

⁸ Vrd. Muinsuskaitseinspeksioon: Riigi kaitse all oleva kinnismälestise kaitsekohustuse teatis. Nr. 769. Tallinn, 31.10.2001 a.. lk.2.

Paekivist välisseintega käsitletav aidahoone, mida hiljem on ka kuivatiks kohaldatud, valmis peaukse kohal oleva daatumkivi järgi otsustades 1849. Ait asub Vasalemma praegusest historitsistlikust härrastemajast lõunapool, “lossipargi” tagaosas, umbes 150 m Vasalemma jõest. Aidast 25 m kaugusel hoonest paiknevad mõisaaegne muldkelder ja abihoone. Varasem härrastemaja asus aida vastas, endise ovaalse kujuga väljaku kesksel kohal. Praegune härrastemaja ehitati aga Keila-Haapsalu maantee äärde, Vasalemma jõe vasakule kaldale. Ait asub Vasalemma jõele ning peahoonele lähedal. Lähiumbruses on ka kaunis mõisapark ning mõned teised säilinud kõrvalhooned - kelder, piimaköök, meierei, jõe ääres asub suhteliselt lagunenu vana laut. Vasalemma mõisapark pärineb 19. sajandi lõpust. Jalutusteed olid võimalikult käänulised. Tänapäevani võib näha mõisa õunapuaeda, mis rajati küll 1950 a., kuid samale kohale, kus asus varasem aed ja puukool.⁹

Teisel pool teed, jõe paremal kaldal asub veski. Selles tornikujulises 1913 a. ehitatud hoones töödeldi arvatavasti turbiini jõul puuvilla.¹⁰ Käesoleva töö huviorbiidiks olev hoone on ümbritseva keskkonna lahutamatu osa ning tervikliku mõisaansambli oluline osa, kuna tegu on arvatavasti vanima säilinud kõrvalhoonega (ait on praegusest mõisahoonest vanem).

9 Vrd. “Vasalemma mõisa ajalooline õiend”, Vabariiklik Restaureerimisvalitsus, Tallinn 1978 a., lk. 31f.
10 Samas, lk. 29f.

MÄLESTISE LÜHIKIRJELDUS

Ait-kuivatihoone on massiivseintega ühekorruseline paekivist hoone. Lihtsate kaunistuste hulka kuuluvad astmeline paekarniis, segmentsed silluskaared ning tahatud dolomiidist avapiirded. Hoonet on vähemalt kaks korda ümber ehitatud. Esimene kord võis see olla 19. – 20. sajandil, mil kelpkatus asendati praeguste viilkatuse konstruktsiooniga ja paigaldati tsementkivikate. Järgmine ehitusperiood on nõukogudeaegne, mil osad avad müüriti silikaatkiviga kinni ning mõned avad laiendati – idafassaadi põhjapoolsesse sissepääsu rajati ilmselt traktori sissepääsu võimaldamiseks suur ava. Aida lõunaotsaga risti on paiknenud mõisaaegne triiphoone troopikataimede kasvatamiseks.¹¹ Lagi on ühe osa ulatuses puidust – mõned palgid kahjustunud ning osaliselt on laudis hävinud. Lakke on suvaliselt paigaldatud laudu – arvatavasti kuivatamise eesmärgil, kuna eelmine omanik soovis hoonet hakata saekaatrina kasutama. Umbes 100m² ulatuses (hoone põhjaosas) oli lagi kaarjas, laotud punastest tellistest. Kuna lagi oli varisemisohulik, eemaldati see 2002 a. kevadel ning asendati puitkarkassile ehitatud kaarlaega. Hoonel on pööning ning kõrge viilkatus. Algselt oli hoone tõenäoliselt kelpkatusega, kuna otsaseinas on ülemine pööninguosa fassaadiosas laudadega kaetud. 1930. aastatel ehitati hoonetele juurdeehitis – laudseintega kuur, mis lammutati ilmselt 1980-ndate lõpus või 90-ndate aastate alguses.

Lihtsad kaunistused: astmeline paekarniis, segmentsed silluskaared ning tahatud dolomiidist avapiirded (autori foto).

¹¹ Vrd. Muinsuskaitseinspeksioon: Riigi kaitse all oleva kinnismälestise kaitsekohustuse teatis. Nr. 769. Tallinn, 31.10.2001 a.. lk. 2.

HOONE FUNKTSIOON ja VÄÄRTUSED

Aidal on eriline väärtus just tänu ainulaadsele ümbritseva keskkonna terviklikkusele. Kui ka kõik ülejäänud kõrvalhooned saaksid korrastatud, konserveeritud, oleks tegu kauni mõisaansambliga. Looduslik keskkond on mitmekesine ning põnev – läheduses asub näiteks Vasalemma karjäär kauni loodusega. Seal asub ka paemurd, kus saab uudistada paekivi kaevandamist.

Hoone algne funktsioon oli *ait*. Välisilmelt on tegu üsna traditsioonilise majandushoonega, tavakohaste silluste ja lihtsa räästaaluse paekarniisiga. Nõukogude ajal kasutas kolhoos aita viljalao ja kuivatina.¹²

Praegu on aidal suvise elupaiga funktsioon. Kindlasti on vaja teostada restaureerimis,- konserveerimistöid, et tulevikus saaks hoonel arendada erinevaid võimalikke funktsioone – N: suveteater, loodusklass õpilastele, majutus vms. Funktsioonide muutumine toob enesega kaasa ka hoone paratamatu muutumise: elamiseks on tarvilikud teatavad mugavused ning seetõttu on tarvilik ette võtta eelkõige just hoone siseseid muudatusi: kanalisatsiooni ja veevarustuse ehitus, maja soojustamine (II. korrusel) ning teatud määral ruumide üksteisest eraldamine (vaheseinad), samuti on tarvilik ehitada küttekolded. Soov on vajalike tööde käigus säilitada maja väline ilme võimalikult muutumatuna ning ka maja sees I. korrusel mitte paigaldada lisasoojustust, mis rikuks paekivilao vaadeldavust. Siin lõputões loetletud ettepanekud on aga selles mõttes teisejärgulised, et ennekõike tuleb teostada maja seisukorda säilitavad tööd. Siseviimistlusega tegelemine kuulub järkeva tööetapi hulka.

Miks on see objekt aga just minu silmis väärtuslik? On tal vaid ajalooline, kultuuriline väärtus? Eelkõige on hoonel minu jaoks emotsionaalne väärtus, mis on püsinud kustumatult tugev alates hoone omandamise hetkest saadik. Taban end tihti mõtetelt ja unistustelt, mis on seotud selle majaga, seal kunagi tehtavate töödega, hoone ning selle ümbruse korrastamisega. Hoonel on kahtlemata ka ajalooline väärtus – tegu on Vasalemma mõisaansambli ühe vanima hoonega. Oluline on ka keskkonna terviklikkuse funktsioon – tore on, et ka naabermaja sai hiljaaegu muinsuskaitse alla võetud. Juba pikemat aega häirib kõrvalmaja kiiskavalt sinine katus muu ümbruse rahulikkust ja tasakaalukust. Loodetavasti ei tehta edaspidi seal muudatusi nii järelemõtlematult ja muinsuskaitsega läbiarutamata, tagajärgede üle kaalutlemata.

Esteetiline väärtus on samuti väga oluline – kui hoone välisilmet drastiliselt muuta, võib korvamatut kahju tekitada. Hoone lakooniline välisilme ning tagasihoidlikud kaunistused on väärtused omaette.

Tulevane kasutusfunktsioon saab olema võrreldes algsega teine – võimatu oleks maja pidada tänapäeval aidana, kasutada kuivatina (viimane oleks ehk tugeva majandustegevuse korral isegi mõeldavgi). Kasutusfunktsioonile mõeldes on selge, et osas majast toimub kindlasti elutegevus. Selleks vajab aga objekt konserveerimist ja osaliselt restaureerimist.

12 Samas, lk. 26.

HETKEOLUKORRA ÜLDISELOOMUSTUS ja HINNANG

Hoone välisseinad on osaliselt lubikrohviga kaetud, kuid krohv on ulatuslike ilmastikukahjustustega. Veekahjustuste tõttu on krohv paljudes kohtades välja uhutud ning see on tekitanud silmaga nähtavaid pragusid, eriti just hoone otsafassaadidel. Hoone on kõrge viilkatusega, katuse kandekonstruktsioonid puidust, katuse konstruktsioon toetub 1/3 osas raudtalale. 1/3 hoone katusest on hetkel veel eterniitkattega, 1/3 laudise ning tõrvapapi all ning 1/3 katusel on halva kvaliteediga ning oskamatult paigaldatud kimmkatus. 2002 aastal paigaldatud kimmkatus laseb mitmest kohast vihmavett läbi ning seetõttu on ka ülakorrusele ehitatud siseseinad kahjustada saanud.

Esmajärjekorras tuleb korrastada katus, kuna objekti säilimise seisukohalt on see olulisim. Samuti tuleks hoone välisfassaadi krohvida, et paekivist seinad ilmastiku käes vähem kahjustuksid. Hetkel on hoone küll katuse all, kuid katus ei ole ilmastikukindel ning seetõttu on sisemised puitkonstruktsioonid ohus. Seetõttu oleme ajutise lahendusena katnud kimmkatuse tõrvapapiga, et hoida ära suuremaid veekahjustusi. See on aga äärmiselt ajutise iseloomuga abi ning tõelist kaitset lume,- ja vihmavee eest ei paku.

Objekti säilitamiseks tuleb lisaks katustamisele ning fassaadi kindlustamisele hoolitseda vee äravoolu eest (vihmaveetorud) ning kindlustada mõningaid kahjustunud katusetalaseid (tuleb tappa, osaliselt asendada uute taladega). Idee selle objekti tulevikust on alles küpsemas. Olulisim on, et hoone säiliks võimalikult autentsena. Tähtis on ka, et hoone saaks konkreetse funktsiooni, mis oleks kooskõlas ümbritseva keskkonnaga. Oluline on ka hoone kasutusfunktsioon – objekt säilib kindlasti paremini, kui tal on kindel otstarve ning majas toimetavad pidevalt inimesed. Tulevikus näen seal eelkõige kvaliteetselt korrastatud ajaloolist hoonet, millel on kaasaegne ja otstarbekas funktsioon.

Järgnevalt lühike hinnang hoone hetkeolukorrale üksikuid majaosasisid analüüsid (aknad, ukSED, katusekonstruktsioonid, laed, põrandad, sokkel, fassaad).

. Autori foto: Krohv hoone põhjaosa otsaseinas. Nähtav kõrgendatud ja laudvoodriga viimistletud viiluosa.

KINNISMÄLESTISE ELEMENTIDE SEISUKORD

Üldine mälestise seisukord on hinnatud halvaks (vastavalt Muinsuskaitseinspektsiooni poolt koostatud “Riigi kaitse all oleva kinnismälestise kaitsekohustuse teatisele Nr. 769”, mis on koostatud Silja Konsa poolt 31.10.2001 a.).

VÄLIMISTE ELEMENTIDE SEISUKORD:

SOKLID JA SILLUTIS: Sillutiseks on hoone põhjaosas fibokruus. 2005 a. kaevati 1/3 majaümbrusest sokli põhjaosas lahti, sinna asetati majast eemalejuhtiva kalde all penoplast, mis kaeti liivaga. Liiv kaeti omakorda õhukese kihi fibokruusaga. Ülejäänud maja osas on sillutiseks muru, mistõttu niiskus pääseb altpoolt müüritisse.

Autori foto: sokkel põhjapoolses idaküljes. Näha ka seina suhteliselt hea seisukord idafassaadil.

SEINAD: Idasein on rahuldavas seisukorras, kuid otsaseintes ning lääneseinas (põhjapoolne nurk, mis on kokkupuutes maapinnaga) on suured vertikaalpraod. Praod on tingitud ilmselt niiskuse pääsemisest paekivisse.

KANDEKONSTRUKTSIOONID: Sarikad ja pennid on puutappidega ning nummerdatud roomanumbritega. Müürilatid, sarikad ja pennid on läbijooksu kohtades pehkinud ning puidul on kohati märgata kummalist heledat värvust (*siinsetel fotodel seda näha ei ole*).

KATUSEKATTED: Hetkel on hoonel 3 erinevat katusekatet: eterniit 1/3 hoone lõunaosas, keskel puitkarkassile paigaldatud tõrvapapp, mis ootab sobivat katusekatet ning põhjapoolses osas kimmkatuse, mis on ebakvaliteetne, valede naeltega paigaldatud ning vajab 100% ulatuses väljavahetamist. Lähijooksude tõttu kimmkatuse osas on ka kimmkatuse kaetud ajutise tõrvapapi ning osaliselt ka lihtsalt koormakattega. Varem oli katusekatteks tsementkivi, mis eemaldati kimmkatuse paigaldamise ajal. Tsementkivi oli säilinud vaid hoone lääneosas ja ka seal osaliselt. Kivid olid sammaldunud. Katusekivid on säilitatud ja alles hoitud lootuses, et ehk annab neid siiski osaliselt katusel kasutada.

Autori foto: kimmkatuse seisukord.

SADEMETE ÄRAVOOLURENNID JA TORUD: puuduvad.

KORSTNAD: Hoonele ehitati 2002 aastal kolmelõõriline korsten (põhjaosas), mis on mõeldud ahju, pliidi ning ventilatsiooni tarbeks. 2005 aastal ehitati hoone keskossa teine korsten, mis oli ette nähtud sauna korstnaks, kuid töö jäeti töömeeste poolt lõpetamata.

VIILUD: Põhjaviilu on kõrgendatud ja viimistletud laudvoodriga (vt. foto lk.8). Lõunapoolsel viilul asetseb ilmselt nõukogudeajal paigaldatud rajatis vilja kuivatist väljatoimetamiseks.

UKSED: Idafassaadi keskel on kalasaba mustri- ja laudvoodri- puituks, teised ukсед on puidust horisontaallaudisega (lõunapoolne otsasein – vt. foto lk.10). Idapoolse fassaadi põhjaosas on uus uks, mis on valmistatud kuivamata puidust ning viimistlemata. Seetõttu tõmbus puit kuivade ilmadega kokku ning talvel paisus kinni. Ukseümbrus on viimistlemata. Varem oli tegu traktori tarbeks sisseraiatud suure avaga. Väiksemat ust rajades müüriti ukseümbrus fibo-plokkidega kinni.

Autori fotod: vasakul näha algselt suurem ava ning paremal nõukogudeajal sisse lõhutud ava.

AKNAD: Hoone põhjaosas (1/3 hoone ulatuses) on aknad vahetatud. Paigaldatud on puitaknad, kuid aknad on kittimata ning paigaldatud vahuga. Ülejäänud hoone ulatuses olid ees klaasideta raamid, mis on ilmastiku käes kahjustunud. Hoonel on selgelt jälgitav, et varasemad aknaavad on teatud ehitusetapi käigus osaliselt kinni müüritud. Alles on jäetud pool endisest akna ulatusest. Suur aken lõunapool on trellitatud horisontaalsete paksude raudtrellidega. Väiksemad aknad risti asetsevate õhukeste raudtrellidega.

Fotod: idafassaad. Vasakul lõunapoolseim, keskel näha algne ava. Paremal 2002 a. vahuga paigaldatud puitaken. Vt. ka foto lk.6 (klaasitud vanad raamid, mida hetkel korrastatakse).

DEKORATIIVSED ELEMENDID: Daatumkivi “1849” endise peaukse kohal hoone idafassaadi keskel on heas korras. Aastaarv on kenasti loetav. **Astmelist paekarniisi** parandati 2002 aasta kevadel – vuugiti ilmselt lubja-tsemendiseguga. Töö maksis arvestades töömahtu suhteliselt kopsaka summa, kuid kasutegur on minu hinnangul vähene. Ka praegu on vaadeldavad karniisireas osaliselt lahtised kivid. **Segmentsed silluskaared** on hästi vaadeldavad, kuid osaliselt on neist kivid välja kukkunud või poolikud. Tahatud dolomiidist avapiirded on heas korras (idafassaadi keskel olev ukseava ümbrus). Näha on kunagiste kiviraidurite head tööd ja kvaliteetset kivivalikut. *(Vaata fotosid eelnevatel lehekülgedel: karniis, sillused, avapiirded).*

VIIMISTLUS: Maja on kaetud osaliselt lubikrohviga, kuid krohv on ulatuslikult kulunud, eriti hoone seinte alumises osas, kus toimub kokkupuude maapinnast tõusva niiskusega. Krohv puudub lõunafassaadil täielikult ning ka läänefassaadil on krohv pea olematu. Kõige enam on krohvitud pinda säilinud idafassaadil ning põhjapoolses otsaseinas *(vt. fotod eelpool)*. Paekivivuukide vahel on kohati vertikaalpraod.

Fotodel idafassaadi lõunapoolseim ots.

SEPISED: Uste hinged, tapid, hingekannad on säilinud. Eemaldatud ükselt on kõik sepiseosad kokku kogutud ning säilitatud. Hoonest ja ümbrusest on leitud ka teisi sepiseid – suured ukshaagid, suurte uste sepiskaunistused jms. Kõik leiud on säilitatud.

HALJASTUS: Hoone ümbrus on haljastamata, looduslik. Hoone idafassaadi ees oli kuivanud puu, mis eemaldati 2007 aasta aprillis. Puu oli seest täielikult kuivanud ning kiikus nähtavalt tuule käes. Grundil kasvavad mitmed väikesed männid, kuused, kased, kadakad. Loomuliku heki naabrikundi vahele tekitab lepavõsa, mida oleme piiranud. Hoone lõunapoolses küljes kasvavad mõned noored pihlakad.

AED: Aed on nõukogudeajal rajatud võrkaed, mis on säilinud vaid hoone idaosa ees ning piirneb naabrikrundiga. Aia ette oleme ladunud madala paekivist aiajupi hoovilt leitud kohalikest paekividest.

SISEMISTE ELEMENTIDE SEISUKORD:

VAHELAED:

Vahelaed on lahendatud erinevalt: hoone lõunaosas on talalagi, kus puit on läbijooksukohtades pehkinud. Põhjapoolses ruumis oli varem raudtaladele toetuv tellisvõlvlagi, milles oli märgata mitmes kohas tellisirdeid ning telliste vuugivahed olid mitmetes kohtades tühjad. Lae seisukoht hinnati avariiliseks ning tellislagi eemaldati. Selle asemele paigaldati puitkonstruktsioonile kipsist painutatud kaarlagi, mis toetub sarnaselt tellislaele võimsale raudtalale, millel olid korrosioonikahjustused. Rooste eemaldati aastal 2002. Raudtalale toetuvad väiksemad rauast talad (ulatuvad karniisini), mis puhastati roostest 2005a. Lae praegune väljanägemine otsustati teha vastavalt varasemale kujule – järeletegemist õigustab ehk vaid mõisahoone historitsistlik stiil – ehk siis soov eri stiile ning materjale järele aimata ja jäljendada...

PÕRANDAD:

Põhjapoolses ruumis oli varem halvas seisukorras laudpõrand, mis oli paigaldatud otse maapinnale ja seetõttu niiskunud. Lõunapoolses ruumis on ilmselt nõukogude ajal valatud betoonpõrand. Põhjapoolsesse ruumi paigaldati 2005 aastal uus ujuv aluspõrand. Alus rajati liivast ning kaeti fibokruusaga, millele paigaldati penoplast ning kile, et niiskust eemale hoida. Pealiskihiks on tapitud puitlaastplaat, millele rajatakse hiljem uus laudpõrand.

SEINAD:

Seinad on osaliselt lubikrohvitud paekiviseinad. Vuugivahedest mört pudeneb, eriti seinte alumises osas. Otsaseintes on vertikaalpraod, mis on lõunafassaadil ilmselt tekkinud nõukogudeajal uute avade sisse raiumise tulemusena. Krohvi võib vaadelda vaid üksikutes kohtades, enamasti on nähtav suhteliselt ebahühtlane paekiviladu.

AHJUD ja PLIIT:

Aastal 2005 ehitati põhjapoolsesse ruumi ahi, milles kasutati osaliselt ära ka vanu telliseid, mis olid eemaldatud sama ruumi laest. Ahi on normaalses seisukorras, kuigi ajab tahma sisse, kui uksi lahti hoitakse. II. korrusele alustati 2006 a. talvekuudel ahju ehitust, kuid see ehitus jäi ahjumeistri haigestumise tõttu pooleli ja on seda tänase päevani. Allkorrusele on ehitatud juba teine pliit! (Esimene oli butafoorse loomuga objekt). Ka praegune pliit aga ei soojenda soemüüri ning võimaldab vaid toitu valmistada – küttekoldena ta kõne alla ei tule, kuna soemüüri lõõrid on liialt suured ning kogu soojus kulgeb otse korstnasse. Ka puudub pliidi lihtne siiber.

ETTEPANEKUD OLUKORRA PARANDAMISEKS, KONSERVEERIMISEKS ja RESTAUREERIMISEKS

SOKLID JA SILLUTIS: Takistamaks maapõuest ülespoole liikuva niiskuse pääsemist müüritisse, tuleb sokli ümbruses olev maapind kogu hoone ulatuses (ca 60-70 cm laiuselt) lahti kaevata ning täita kruusaga, mille peale võib paigaldada savimatid (kaldega hoonest eemale), et vett hoonest eemale juhtida. Pealt katta liivaga ning maapinnal näha jääv osa paekividega või väiksemate munakividega. Hoone sokli osa, maapinnalt umbes 50 cm, krohvida tsemendisaldusega krohviga ning värvida soklivärviga. Tsemendisaldust tuleks krohvis kasutada, kuna ei saa lubada müüride edasist kahjustumist ning pragunemist.

Fotol näha sokliosa juures olev maapind ning ka säilinud vanad katusekivid.

SEINAD: Hoone välisseinad tuleb krohvida lubikrohviga kolmes kihis: sisseviskekrohv, tasanduskiht ning viimistluskiht. Viimistluskiht peaks olema kergelt lainja struktuuriga, jälgides olemasolevat seinapinda. Ajaloolised tahutud paekiviplokid puhastada mehhaaniliselt, konserveerida ja eksponeerida. Hoone kiviseintes on praod, mis on tingitud sellest, et vesi on vuukides oleva mördi koostiseks oleva lubja sideaine välja uhtunud. Hoone fassaadid tuleb mehhaaniliselt puhastada, parandada sillused, karniisid ja täita praod. Lahtine krohv tuleb eemaldada. Praod paekiviseintes tuleb injekeerida, täita elastse lubimördiga. Suuremad praod ja augud tuleb paari kivi ulatuses ümber laduda. Sillustes olevad praod tuleb puhastada mustusest ning samuti täita elastse mördiga. Vajadusel asendada puuduvad kivid. Silluste all olevad metallisillused katta raabitsvõrguga ning krohvida. Pealmised vahad sillused konserveerida ja eksponeerida.

KANDEKONSTRUKTSIOONID: Hoone kandekonstruktsioonid tuleb maksimaalselt säilitada. Need puittalad, mis on läbijooksukohtadel vee poolt kahjustatud, tuleb eemaldada ning asendada samalaadsetega. Ühenduskohad vana ning uue tala vahel teostada jätkamise teel (kaldjätkud). Jätkud kinnitada tõmbtappide või poltidega (vt. H.Uetalu joonised loengumaterjalide hulgast). Lõunapoolses ruumis aastal 2005 teostatud talade plommimiskohad tuleb kõik üle vaadata ning asendada uutega. Seal on enamasti ümarpalgi asemel kasutatud tavalist prussi, mis ei sobi visuaalselt ning ei ole ilmselt ka konstruktsiooniliselt sobiv ning vastupidav (vt. fotod).

Kahjustunud tala ning 2005 a. teostatud ühendused. Paremal palk asendatud prussidega!?

KATUSEKATTED: Olemasolev kimmkatvus tuleb täies ulatuses välja vahetada, immutada puutõrvaga ning töödelda linaõliseguga. Hoone keskosas olev katuseosa, kus on hetkel laudisele kinnitatud tõrvapapp, kaetakse kimmidega. Teine variant on, et tellitakse uued katusekivid analoogselt vanade kivide kujule ning paigaldatakse hoonele kivist katvus. Eelnevalt tuleb teostada ekspertiis, selgitamiseks välja, kas hoone kandekonstruktsioonid kannatavad kivide raskuse välja. Juhul, kui otsustatakse kivist katvuse kasuks, tuleb vanad kivid maksimaalselt ära kasutada. Eelnevalt kivid puhastada samblast ning teha kindlaks nende sobivus katusekattematerjalina.

SADEMETE ÄRAVOOLURENNID JA TORUD: Kogu hoonele tuleb esmajärjekorras paigaldada vihmavete ärajuhtimiseks rennid ja torud. Hoone katvus ulatub vaid vähesel määral üle karniisi otste – arvan, et see on ka üheks põhjuseks, miks on vesi nii palju krohvi ära uhtuda suutnud. Samuti pääseb vesi vundamendile ligi ning kahjustab seega kogu hoonet. Pean sadevetesüsteemi paigaldamist üheks olulisimaks tööks. Ajutise lahendusena näen ka laudadest lihtsate räästarennide lüümist.¹³

KORSTNAD: Hoone keskosas olev korsten tuleb lõpetada. Põhjaosas olev korstnat tuleb pikendada, väljaulatuv pind krohvida.

UKSED: Praegused avatäited soovin võimaluse korral säilitada, kuigi nende seisukord ei ole väga kiita. Igaljuhul saab aga kasutada olemasolevaid suluseid. Eluhoonele projekteeritud tahveluks teostati ebakvaliteetselt ning selle asemel olev praegune 2 poolega uks tuleb asendada. Uksed tuleb puhastada, immutada puutõrvaga (lõunaseina avade uksed ning idafassaadi keskel olev). Värviks linaõlivärv.

¹³ Vt. Muinsuskaitseameti brošüür: Sadevetesüsteem ja selle korrashoid. Nr 8.

AKNAD: Aknaraamid tuleb eemaldada, puhastada, immutada linaõlivärnitsaga, värvida linaõlivärviga. Seejärel aknad klaasitakse ning kititakse. Hoone põhjaosas olevad uued aknad tuleb samuti eemaldada, puhastada, kittida, panna uued sulused, kinnitid ning paigaldada takuga, et kõrvaldada hetkeolukord, kus aknad on paigaldatud makroflexiga.

Ait-kuivati vanade akende konserveerimine, korrastamine, kittimine.

DEKORATIIVSED ELEMENDID: Raidkivid, mis ääristavad ukseavasid ning aknaid, samuti sillused tuleb puhastada ja jätta krohvimata, konserveerida lubjaveega. Idafassaadi keskel asuv daatumikivi samuti puhastada ning konserveerida. Karniisidel olevad lahtised kivid paigaldada uuesti ning puuduvate asemele panna uued kivid.

SISESEINAD: Hoone sees krohvida paekiviseinad vaid osaliselt. Valitud kohtades jätta näha paekivilao struktuuri. Krohvimisel järgida samu põhimõtteid mis väljas: puhastada pinnad, täita praod ning krohvida lubikohviga.

PÕRANDAD: Põrandate tegemisel kasutada maksimaalselt ära lõunapoolses ruumis hetkel laes kuivavaid laudu. Lauad on seal ilmselt juba pikemat aega (ajast, mil ruumi sooviti kasutada saekaatrina), ning sobivad osaliselt kindlasti põrandalauana kasutada. Selline lahendus ilmestaks kindlasti sisekujunduslikku ruumilahendust.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös oli mu põhieesmärgiks analüüsida Vasalemma mõisa kõrvalhoone ait-kuivati olemasolevat olukorda, anda sellele hinnang ning teha olulisimaid ettepanekuid järgnevateks töödeks, mis vajavad esmajärjekorras teostamist. Detailsed töökirjeldused ei mahu antud töö raamidesse, kuid üldised suunad ning olulisimad tööd on välja toodud.

Kirjeldasin ka vigu, mis hoone korrastamisel seni on tehtud ning andsin juhiseid nende edasiseks vältimiseks. Töö algul andsin lühiülevaate Vasalemma küla ning mõisa peahoone ajaloost ning loetlesin siin käsitletava hoone minu jaoks olulisi väärtusi. Hoone edasine funktsioon ja saatus on veel lahtine, kuid olen kindel, et olen asunud õigele teele ning järgnevad sammud on läbi kaalutletud ning töid teostan pigem ettevaatusega ja sammhaaval, et senitehtud vigu vältida.

Töö ülesehituses jälgisin põhimõtet, et kirjeldan esialgu hoone erinevate välis,- ning siseelementide tehnilist olukorda ning siis järgnevad suunised samade elementide hoolduseks ja korrashoiuks, vajadusel ka asendamiseks, restaureerimiseks.

Soovin hoonet konserveerides ja restaureerides järgida kursusel omandatud uusi teadmisi ning restaureerimisfilosoofia põhimõtteid. Lisaks siinkirjeldatud vajalikele sammudele hoone päästmiseks sean enesele eesmärgiks asendada praegu hoonel olevad vale kujuga ehitatud vinskiapid projektijärgse kujuga uukidega. Koolitusel läbitud teemad andsid olulise toetuse edasiste õigete valikute tegemiseks, et ajaloolist hoonet ja tema autentseid väärtusi hoida ja tulevikuks säilitada.

Loodan, et kursuse lõputöö annab ülevaate hoone praegusest, endisest seisukorrast ning tulevast võimalikust olukorrast, kui teostatakse siin loetletud tööd.

Kasutatud kirjandus:

1. Croce, B.: Esteetika kui väljendusteadus ja üldlingvistika. 1998. Tartu, Ilmamaa.
2. ENE 1, Kirjastus Valgus, 1985
3. Jänes, Martin jt.: Raudteearhitektuuri ajaloost ja säilitamisest. Muinsuskaitseamet 2006.
4. Helme, Mart ja Wells, A.: Eestimaa mõisate teejuht. Kirjastus "Kunst", 2001.
5. Lahe, Ants: Projekteerimistingimused (elamu, Lemmaru küla, Peetri), 22.01.2002 a.
6. Loengumaterjalid Restaureerimise Täiendkoolituskursuselt 2006 / 2007 a.
7. Muinsuskaitseameti brošüür: Sadevetesüsteem ja selle korrashoid. Nr 8. Kasutasin ka teisi sarnaseid Muinsuskaitseameti poolt välja antud brošüüre.
8. Muinsuskaitseinspeksioon: Riigi kaitse all oleva kinnismälestise kaitsekohustuse teatis. Nr. 769. Tallinn, 31.10.2001 a. (Teatise väljastaja: Silja Konsa).
9. "Vasalemma mõisa ajalooline õiend", Vabariiklik Restaureerimisvalitsus, Tallinn 1978 a.
10. Wistinghausen, von Walter: "Pilte minu lähemast ümbrusest". Tallinn, Avita 1995.

Kasutatud kirjandus internetist:

1. www.eria.ee/public/files/Teraviljakuivatite_valik_3.pdf
2. http://miksike.ee/docs/lisakogud/karilatsi/ehitised_ait_i.htm
3. <http://register.muinas.ee>